

<https://doi.org/10.53656/phil2023-04-07>

Book Review
Нови заглавия

БОГ С МАШИНА

Николчина, Миглена. *Бог с машина: Изваждане на човека*.
София: ВС Пъблишинг, 2022, 600 с.

Гл. ас. д-р Николай Генов
Българска академия на науките

Резюме. Настоящата рецензия взема под внимание вече написаното за новата монография на проф. д-р Миглена Николчина („Бог с машина. Изваждане на човека“) и се съсредоточава върху научнофантастичните аспекти на книгата, проследявайки тяхната кулминация в дебатите за бъдещето и въпросите, конструиращи човека като такъв.

Ключови думи: научна фантастика; утопия; дистопия; човек/нечовек

„Бог с машина. Изваждане на човека“ е колосален научен труд, който предметява 40 години от изследователския опит на проф. д-р Миглена Николчина. Книжното тяло е с обем от 600 страници и на практика се състои от две книги: „Човекът-утопия“ и „Квадратурата на човека“, като втората се обособява допълнително в три части: „Незавършен проект“, „Повеля за свобода“ и „Trasumanar“. Далеч от формално скеле, този план предполага определена съдържателна логика, изразена чрез „осмотичното“ движение от „утопично към дистопийно“ (Nikolchina 2022, р. 20), или казано по друг начин, от идеята за човека като същество, което *не иска* да бъде човек, към идеята за човека като същество, което *иска* да бъде човек (Nikolchina 2022, р. 19). „Основната разлика между двете книги – уточнява авторката – е „минаването от до мажор в ла минор [...] от смеха и ведрината към разомагьосването и горчивината“ (Nikolchina 2022, р. 19), което позволява инкорпорирането на „паралаксната гледна точка [...] гледната точка на *преди* и *след*“ (Nikolchina 2022, р. 20). Фокусът на тази оптика ще бъде прецизиран спрямо „възела от метаморфози, който е това никога несъвпадащо със себе си същество, наречено човек“ (Nikolchina 2022, р. 12), а подходът по отношение на неговото разплитане е изцяло „литературен в двоен смисъл [...] дори когато изоставя литературата, за да се позове на

киното или видеоигрите“ (Nikolchina 2022, p. 17). Подобни преходи, трябва да се подчертае, са съвсем закономерни, тъй като „на първо място, всяко от тези изкуства има литературна страна“ и на второ място, избраните произведения „съзнателно или не, експлицитно или не, въвеждат към три основополагащи романтически творби от началото на XIX век: диалога „За марионетния театър“ от Хайнрих фон Клайст, новелата „Пясърният човек“ от Е.Т.А. Хофман и романа „Франкенщайн, или новият Прометей“ от Мери Шели“ (Nikolchina 2022, pp. 17 – 18). Към тях Николчина ще добави „Бъдещата Ева“ от Огюст Вилие и забележителната „Маска“ на Станислав Лем, за да изработи една особено продуктивна концептуална матрица, която позволява преосмислянето и преработването на други, по-нови творби (като например *Ex Machina* на Алекс Гарланд, *Пришълецът* на Ридли Скот или *Ефектът на масата* на BioWare).

Още тук, при изброяването на някои от важните за монографията художествени произведения, проличава афинитетът, който „Бог с машина“ проявява към научнофантастичния жанр. Именно той, сиреч фантастиката с целия ѝ аргументативно-инструментален потенциал, се проявява като адекватен интерпретативен ключ, необходим за правилното декодиране на теоретико-историческите положения, засягащи човека и човешкото. В някакъв смисъл може да се твърди, че в хода на изложението последният бива отразен и отразяван преимуществено в тази призма посредством насрещния образ на робота (*аутоматона*¹), който, макар и понякога да „предполага обособено тяло и някаква степен на обособена идентичност“, а друг път да представлява просто „изчислителен процес, програма“, е винаги „противостоящ [...] изкуствен разум независимо от формата си (Nikolchina 2022, pp. 214 – 215). И все пак подобно твърдение не бива да подвежда читателя; то има за цел само да насочи неговото внимание към движението на анализа и анализа на движението; към самата процесуалност и прехода между различните стойности, базиращи се на трансформацията (или метаморфозата) като причина за и продукт на динамичното разместване на познавателните граници. *Ставането човек и ставането на човека* не са просто двуизмерни процеси и „Бог с машина“ добре осъзнава това. Очертавайки насоките на интелектуални движения като транс- и постхуманизма, които приемат „минаването отвъд човека за даденост“ (Nikolchina 2022, p. 213), и премисляйки вариантите за поставянето му от страната на животинското в опозиция на технологичното, както и за заличаването на всякакви разграничения, книгата предлага сложен модел, който вписва „антропогенетичната машина“ на Агамбен в това, което Николчина ще нарече „човешки квадрат“, съставен от четири елемента – човек, бог, робот, животно. „Изместването на човешкото ту към един, ту към друг ъгъл на тази квадратура създава инстанция, която [...] пропуска или не пропуска

претендентите да бъдат „обмитени“ като човеци“ (Nikolchina 2022, p. 215).

Отчитането на водещата роля на научнофантастичния жанр в книгата следва да бъде съпътствано от едно важно пояснение, което под някаква форма може да бъде разпознато и в други рецензии, написани за нея; става въпрос за многопластовостта на текста, който „работи на няколко нива едновременно – поетическо, политическо, философско и теоретично“ (Spasova 2022, p. 11), възпрепятствайки по този начин всеки опит да се привилегирват отделни структурни елементи за сметка на други. При все това научнофантастичният художествен материал изпълнява функцията на средоточие; той се превръща в споделено пространство, което, от една страна, събира и сговаря различни медии, а от друга, коментира самата реалност, оказала се неспособна да замени или пренебрегне съпротивляващата се теория.

Направеното в „Бог с машина“ си има и съвсем ясно изразено приложно-критическо измерение, част от което може да бъде осмислено през коментара на Юрий Илков за приноса на книгата в утвърждаването на един истински локален „лемологичен център“ (Ilkov 2023, p. 44). Задълбочените занимания на Николчина с повестта „Маска“ например – от гледна точка на една изследователска традиция – са съвсем новаторски, както вероятно би могъл да потвърди и Владимир Борисов, според когото никой досега не се е захващал сериозноⁱⁱ с въпросното произведение (Borisov 2023, p. 13). Прочитът на авторката обаче не е и не желае да бъде затворен; той винаги държи под око по-големия план на времето и запазва културно-историческата му обусловеност. „От Чапек до Минков“, от Ева до Ейва, от „Кафка до Лем и от Тодоров до Тиханов“, текстът чертае траектории – връща се и прескача („От Хофман до Лем и от Фройд до Кръстева“), но не прави това хаотично, а систематично, внимателно; сближава, свързва, припомня, преразглежда и противопоставя („Дуински елегии“ със „За марионетния театър“, „Кант със Сведенборг“, „Натев, Стоянов, Паси, Аврамов“, „Писателят и теоретикът“, Алтюсер и Мамардашвили), намества и проследява, изгражда и пренарежда своята богата вътрешна библиотека. От Омир до Мери Шели, от Античността до Романтизма и от Романтизма до съвременетоⁱⁱⁱ изкуственото същество сипе предизвикателства както към своя Конструктор, тоест „съперническия на природата чрез „пантокреатиката“ творец, който оправдава моделите на несъществуващото“ (Nikolchina 2022, pp. 38 – 39), така и към изследователя, заставащ зад незавършения проект, който, в крайна сметка, се оказва човекът.

„Бог с машина“, преведено накратко, е именно това – един завършен проект, посветен на незавършения проект; продължение и преосмисляне на най-важните дебати за бъдещето, построено върху сриналите се утопии на миналото. Освен че монографията се превръща във фундаментално

стъпало за всички по-нататъшни изследвания на научната фантастика, тя напомня колко необходима е връзката между историята и теорията, литературата и новите медии във време, което все повече губи способността си да чете между редовете.

NOTES

1. С прекрасна ирония авторката отбелязва защо използва тази форма вместо „автомат“ в една от бележките под линия.
2. „Практически няма изследвания, посветени на това произведение“, пише той в статията си „Странните маски на Станислав Лем“, публикувана в брой 23 на списание „Тера фантастика“. Като единствен критически опит върху творбата Борисов все пак съумява да изтъкне някаква кратка руска статия. Може би, след като прочете „Бог с машина“, той ще достигне до извода, че „и ний сме дали нещо на света“.
3. Струва си да се отбележи, че около излизането на книгата професор Николчина оглави специализиран университетски курс, озаглавен „Изкуственото същество от Романтизма до виртуалната реалност“.

ЛИТЕРАТУРА

- БОРИСОВ, В., 2023. Странните маски на Станислав Лем. *Тера фантастика*, № 23, с. 13 – 23.
- ИЛКОВ, Ю., 2023. За Лем и отношението му към философията. *Тера фантастика*, № 23, с. 37 – 43.
- НИКОЛЧИНА, М., 2022. *Бог с машина. Изваждане на човека*. София: ВС Пъблишинг. ISBN 978-619-7390-08-7.

REFERENCES

- BORISOV, V., 2023. Strannite maski na Stanislav Lem. *Tera fantastika*, vol. 23, pp. 13 – 23.
- ILKOV, Yu., 2023. Za Lem i otnoshenieto mu kam filosofiyata. *Tera fantastika*, vol. 23, pp. 37 – 43.
- NIKOLCHINA, M., 2022. *Bog s mashina. Izvazhdane na choveka*. Sofia: VS Publishing. ISBN 978-619-7390-08-7.
- SPASSOVA, K., 2022. The Human as a Locus of Revolt and Resistance: Miglena Nikolchina, “God with Machine”. *Sofia Philosophical Review*, vol. XV, no. 2, pp. 7 – 13.

GOD WITH A MACHINE

NIKOLCHINA, M., 2022. *Bog s mashina. Izvazhdane na choveka.*
Sofia: VS Publishing (600 p.)

Abstract. The present review takes into consideration the existing literature on Professor Dr. Miglena Nikolchina's new monograph, "God with a Machine: Extracting the Human", with a particular focus on the science-fictional aspects of the book, tracking their culmination in the debates about the future and the inquiries that construct the very notion of humanity.

Keywords: science fiction studies; utopia; dystopia; human/non-human

Nikolay Genov, Sen. Assist. Prof.

Institute for Literature
Bulgarian Academy of Sciences
E-mail: nk.genov@gmail.com